

Büky László, *Szó, stílus, értelmezés*

JATEPress, Szeged, 2006. 239 lap

BÜKY LÁSZLÓ tanulmánykötete a rövid bevezetés (Elöljáró szavak, 5) után 19 tanulmányt tartalmaz. Ezek közül kettő: a kötet végén található két írás a köznyelvi szóhasználat egy-egy jelenségét tárgyalja (Az *egyértelmű* melléknév használatáról, 199–205; Az *úgy-mond* ige(alak) használatának múltjából és jelenéből, 207–16), a többi a művészi nyelvhasználatról foglalkozik elsősorban stilisztikai, de ezzel összefüggésben motívumtörténeti, lexicológiai, szövegtani stb. szempontból is.

A szerzőnek ez az ötödik könyve. Az első kettő inkább monográfiászerű (Képkalkotás és képrendszer Füst Milán és Karinthy Frigyes költői nyelvében, 1989.; Egy vers szóhasználati háttere – Füst Milán: Szelleme utcaja, 2000.), a második kettő inkább szótárszerű (Füst Milán metaforahasználatának alapjai szótárszerű feldolgozásban, 2002.; Füst Milán metaforahasználatának szövegmondattanából (szótárszerű feldolgozásban), 2004.), ezekhez kapcsolódik mind tematikájában, mind módszerében a most ismertetendő munka.

BÜKY LÁSZLÓ kutatói érdeklődésének középpontjában pályakezdése óta a XX. századi magyar költői nyelvhasználat, ezen belül pedig különösen Füst Milán költői nyelve áll. Ennek megfelelően a kötetnek hat tanulmánya teljes egészében, három pedig részben öröla szól, de áttételesen szinte mindegyik írás összefügg valamiképpen Füst Milán stílusával és a magyar stílustörténetben játszott, a szerző szerint meghatározóan fontos szerepével. Két tanulmányban Füst és Karinthy költészetének kapcsolatáról, Karinthy Frigyes Füst Milán-élményéről és -értékeléséről olvashatunk; kettőnek a század másik kiemelkedő költője, Weöres Sándor a tárgya; végül egy-egy írás foglalkozik Máraival és Nagy Lászlóval (az

utóbbi az *angyal* motívuma által kapcsolódik az egyik Füst Milán-tanulmányhoz). A szépirodalmi nyelvi tárgyú tanulmányok sorát az írói szótárakról és a költői nyelv névutóhasználatáról szóló cikk zárja le (ez utóbbi megint csak Füst Milán lírájából meríti példáit).

A kötetet tehát bizonyosfajta tematikai zárttság jellemzi, ez azonban nem belterjesség, hanem koherencia. A jól megkomponált kötet a szervezés benyomását kelti, még az ilyenkor szinte elkerülhetetlen és a bevezetőben a szerző által is említett tematikai átfedések sem zavarják különösebben az olvasót. Legfeljebb Karinthy Füst Milán-paródiájának kétszeri szerepeltetése (11–4, ill. 27–37) tekinthető olyasminek, amit gondosabb szerkesztéssel, átdolgozással el lehetett volna kerülni. A többi átfedésről el tudom fogadni a szerző önértékelését, azt tudniillik, hogy „a gyűjteménynek ezek a darabjai összefüggéseik révén erősítik egymást és a többit is” (5).

BÜKY LÁSZLÓ inkább anyagfeltáró és -rendszerező, mint elméletalkotó típusú kutató (ezt úgy értem, hogy módszere inkább induktív, mint deduktív irányú). Ennek fényében különösen érdekes és értékes, hogy a kötet első tanulmánya (A stílus mibenlétéhez, 7–14) elméleti igénnyel közelít a stílus fogalmához, és azt egy frappáns természettudományi metafora (GÁBOR DÉNES hologramelmélete) segítségével a következőképpen határozza meg: „A stílus bizonynal azért észlelhető, mert élénk pontok gyanánt feltűnnek a referenciátárgy minden előfordulásának jelenléte és helye a szöveg(mű)ben. A szövege egész interferenciaképként fogható fel, amelyen mintegy rajta van a stílus. S természetesen kell hozzá egy – mondhatni: – mintafelismerő rendszer. A más, hasonló kontextusú szövegekkel való összehasonlítás pedig az a koherens megvilágítás, amelynek [az eredetiben, elírás folytán: amellyel] révén feltűnnek a pontok, amelyekkel vagy amelyekben a stílusnak mint olyannak referenciájegyei megragadhatók. Ilyenformán a stílus interferenciajelenség” (11; a recenzens kiemelésével). Ezt az új stíluskonceptiót érdemes lett volna bővebben is kifejteni, bár az utána következő elemzés, amely szerint Karinthy paródiája az a mintafelismerő rendszer, amelynek révén Füst Milán költői nyelvhasználatának sajátosságai megragadhatók, jól szemlélteti az elgondolás lényegét és módszerbeli következményeit.

Az ezt követő két Weöres Sándor-tanulmány (Stílus és értelmezés, 15–8; Szövegszerkezet és aktuális tagolás Weöres Sándor-versekben, 19–26; utóbbi FÜKÖH BORBÁLA társszerzőségével) ugyanazt a költeményt, a Rongyszőnyeg ciklus 99. darabját, a híres Galagonyát vizsgálja, de eltérő módon, mert az előbbiben a szöveg motivikus hálózata, az utóbbiban pedig az aktuális mondattagolás szövegszervező funkciója áll az elemzés homlokterében. Ennek folytán nem átfedést, hanem a két tanulmány egymásra épülését, termékeny interferenciáját érzékeljük. A második cikk egyébként további Weöres-verseket is bevon a vizsgálatba: különösen sikerültnek mondható a Keresztöltés többszörös értelmezhetőségének feltárása és ábrázolása (25–6).

Ezután két olyan tanulmány következik a kötetben, amelyek Füst és Karinthy alkotói viszonyát, költészetük egymásra hatását mutatják be egy-egy komplex verselemzés tükrében (Egy Karinthy-paródia stílusekvivalenciájáról, 27–37; Egy Karinthy-vers aktuális tagolása (társszerzője: M. KORCHMÁROS VALÉRIA), 39–48). Az előbbiben az „Így írtok ti”-beli Epigramm kerül a vizsgálódás fókuszába. Az elemzés teljes mértékben igazolja a szakirodalomnak azt a jól ismert állítását, hogy „a stílusparódia a művészi megismerésnek és a stílus kritikájának eszköze” (27). A másik Füst Milán ihlette Karinthy-vers, a „Nyájás anyó lepénynyel” viszont nem paródia, hanem pastiche, illetve hommage, de a többszörös intertextualitás

következtében itt is lehetővé válik, hogy az elemzés írója a két költőről egymás vonatkozásában, egymáshoz viszonyítva, egyidejűleg szóljon. Az aktuális mondattagolást érzékeltető jelölések első pillantásra megriaszthatják az inkább irodalmár hajlamú olvasót, de egy kis türelemmel és rejtvényfejtő kedvvel megnyugtatóan tisztázható, mi mit jelent, és miért van ott, ahol van.

A tisztán Füst Milánnal foglalkozó hat tanulmány (49–126) részint retorikai-poétikai jelenségeket (más nevében való beszélés, invokáció), részint az életművön végigvonuló motívumokat (*menekülés, látomások, angyalok, halál*) tárgyal. Ezekben tárul fel a legmarkánsabban BÜKY LÁSZLÓ – korábbi munkáiból is ismert – stílselemző módszere: az irodalmi szöveg elemeinek kontextuális (aktuális) jelentését folyamatosan egybeveti az adott szónak az ÉrtSz.-ben található jelentéseivel, jelentésárnyalataival, vagyis nem annyira az adott szövegbeli alkalmi szójelentés kihüvelykezését tekinti feladatának, hanem az ÉrtSz.-beli jelentés (struktúra) realizálódását követi nyomon a költői szövegműben. Ha tehát korábban BÜKY kutatói alapállását induktívnek neveztem, ezt ki kell egészítenem azzal, hogy szemléletmódja ebben a tekintetben (a szótári jelentés és a szövegben megvalósult költői szójelentés viszonyának tekintetében) inkább deduktívnek minősíthető. A kötetbeli Füst Milán-tanulmányok részletes ismertetésére és eredményeik értékelésére ebben a recenzióban nem tudok sort keríteni, de összbenyomásom az, hogy a szerzőtől régóta várt „Füst Milán költői nyelve”-szerű monográfia részletekben (fejezetenként) már el is készült. (Ami nem jelenti azt, hogy nem üdvözölném örömmel egy ilyen szintézisnek a megvalósulását is!)

A következő két tanulmány a Füst Milán és két nyugatos kortársa: Kosztolányi és Babits közötti rokon vonásokat tárja fel (A képi hasonlóságok hátteréről, 127–34; A király főnév mint a hatalom megjelenítője, 135–46). Az előbbi – amely eredetileg a Miskolci Egyetem metaforakonferenciáján hangozott el 1999-ben – Füst Milán „Nyilas hava” és Kosztolányi „Ó a rémséges őszi éjszakák” című versét szembesíti egymással a két költeményben megjelenő lehetséges világok nyelvi képének, az ezt a képet megteremtő eltérő nézőpontoknak a szempontjából. A másik cikk azt a lebilincselően érdekes motívum- és egyben művelődéstörténeti módszert alkalmazza, amelyről az ismertetés elején már említést tettem. Itt mutatkozik meg a leginkább, mennyire jártas a szerző nemcsak a stilisztikának, hanem a legkülönbélebb rokon (és nem rokon) tudományoknak a terén is.

A Márairól szóló tanulmány (Egy szövegkezdet ábrázolásviszonyai [Márai Sándor: Egy polgár vallomásai], 147–74) a kötet igazi újdonsága, kiemelkedő darabja. Az eddig csak meglehetősen eldugott helyen, Fried István emlékkönyvében olvasható cikk a ROMAN INGARDEN által az 1930-as évek elején kidolgozott ábrázolt tárgyiasságok kategóriáját alkalmazza (tudtommal elsőként) magyar szépirodalmi szövegre, az „Egy polgár vallomásai” bevezető részére. A tanulmány függeléke tartalmazza az ábrázolt tárgyiasságok listáját (tematikus és ábécérendben), valamint a szövegrészletben levő ábrázolt tárgyiasságok számbeli összefüggéseit szemléltető grafikont. Nem könnyű olvasmány a kötetnek ez a fejezete, de megéri a fáradságot alaposan áttanulmányozni, mert a prózaelemzésnek egy olyan új lehetőségét villantja fel, amelyről a magyar (és az általam ismert más nyelvű) szakirodalom eddig nem tett említést.

A Nagy László-cikk (Az angyal és az ördög Nagy László költészetében, 175–84) csak látszólag lóg ki a kötetből – Nagy Lászlót az irodalmi kánon nem sorolja azok közé az alkotók közé, akiket Füst Milánnal, Kosztolányival stb. szoktak együtt emlegetni –, valójában azonban az *angyal* motívuma révén szervesen kapcsolódik az egyik korábbi tanulmányhoz (Angyalok Füst Milán lírájában, 87–105). Az már más lapra tartozik, hogy Nagy Lászlónál

az *angyal* sokszor romboló, démoni erő (pl. a Zöld Angyalban). Ez a különbözőség a kontrasztív motívumelemzés lehetőségét kínálja, és BÜKY LÁSZLÓ ezt a lehetőséget nem is hagyja kiaknáztatlanul.

A két utolsó szépirodalmi tárgyú cikk (Kifejezés(mód)-összefüggések a magyar írói szótárak alapján, 185–92; Szójelentés névutós környezettel a költői nyelvben, 193–8) is jól illeszkedik a kötet egészébe. Az előbbi azt a szó- és motívumvizsgálati módszert alkalmazza, amelynek már a szerző első könyvében tanúii lehettünk. A következő szavak hasonló és eltérő alkalmazását mutatja be gazdag magyar szépirodalmi anyagon: 1. *elmerít, elmerül*; 2. *lehanyatlik*; 3. *lélek*; 4. *örvény*; 5. *szív* (fn); 6. *tűz* (fn); 7. *úgymond* (erről l. egy későbbi cikket is: 207–16); 8. *vér* (fn). A névutók használatával foglalkozó tanulmány a *köd* főnév különféle névutós alakjainak jelentését és stílusértékét mutatja be Füst Milán lírájában. Így egy a szintaxis felé kitekintést nyújtó cikk zárja le a zömükben szó- és motívumtörténeti jellegű Füst Milán-tanulmányok sorát.

A könyv stílusa, bár zsúfoltságával olykor megnehezíti az olvasó dolgát, nem méltatlan a gazdag tartalomhoz. Érdekes vonása, hogy szívesen él a természettudományok köréből vett párhuzamokkal, metaforákkal: a stílus mint hologram (10–1), ARNHEIM az izzás fizikai jelenségéről (az „izzik a galagonya” kapcsán, 16), a költői szövegmű elemei úgy követik egymást, mint a fizika kvantumokban mozgó mikrorészecskéi (48), még a HEISENBERG-féle bizonytalansági relációra is utal egy stilisztikai jelenség kapcsán (116). A szerző, mint önvallomásából tudjuk, egykor kémiát is tanított a palini (Zala m.) általános iskolában (vö. Magyar nyelvész pályaképek és önvallomások 61. ELTE Fonetikai Tanszék, Bp. 2002. 5). Úgy látszik, megőrizte érdeklődését, nyitottságát az átlagos bölcseész számára nehezen megközelíthető „másik kultúra” iránt.

A sok (de megérdemelt) elismerő szó után végül csupán annyi bíráló észrevétel kell tennem, hogy a kötet tördelési és apparátusbeli gondozatlansága magán viseli a sietős munka nyomait. Néhány szövegbeli hivatkozásnak (pl. ARNHEIM, RUDOLF 1974/1979., MOUNIN, GEORGES 1988.) nem találom a megfelelőjét a szakirodalom-jegyzékben. A szöveget nem kevés sajtóhiba, illetve elírás is szeplősíti. Egy fontos idézetből, BENCZE LÓRÁNT stílusmeghatározásából kimaradt egy szó, a *kontextussal*, ezért az amúgy is nehezen érthető mondat végképpen érthetlenné vált (9). SZABÓ ZOLTÁN tanulmánya nem 1992-ből, hanem 2002-ből való (59). Az ÉrtSz. első kötete nem 1962-ben jelent meg, hanem 1959-ben (87). A Füst Milán-interjú nem készülhetett 1971-ben, hiszen a költő négy évvel azelőtt meghalt, legfeljebb akkor látott napvilágot (107). A hivatkozásokban, illetve a bibliográfiában is előfordulnak hibás, félrevezető évszámok: ANGYALOSI 1966. valójában 1986.; BAŃCZEROWSKI 1966. valójában 1996.; a két KEMÉNY 1998. nincs betűvel megkülönböztetve (egyébként az elsőnek a lapszámai helyesen: 133–42).

BÜKY LÁSZLÓ néhány évvel ezelőtt, 2002-es könyvemet ismertette abban nézeteim összefoglalását méltatta. Emlékszem, hogy egy kissé megszeppentem, és el is szomorodtam emiatt. Hiszen annyi mindent szeretnék még írni arról a témáról! Úgy gondolom, ezt érezheti BÜKY is ennek a tanulmánykötetnek a tárgya: Füst Milán és a XX. századi magyar költői nyelvhasználat témája iránt. Ezért most nem is az összefoglalást köszöntöm ebben a könyvben, hanem az alapozást. A következő művek megalapozását!

KEMÉNY GÁBOR